

Η ΠΡΩΤΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Πασιγνώστον είναι τὸ λεγόμενον περὶ τοῦ μυθικοῦ πτηνοῦ τοῦ ἀναγεννωμένου ἐκ τῆς τέφρας αὐτοῦ. Παρόμοιόν τι, ἀλλ' οὐχὶ πλέον μυθικόν, ἀλλὰ πραγματικόν, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, αὐτὸ τοῦτο ἀναγεννῶνται ἐκ τῆς τέφρας τῶν. Ἐπῆλθον χρόνοι δυσχείμεροι, καθ' ὅσον θρησκευτικαὶ πολλαὶ καὶ πολυώνυμοι αἰρέσεις, γεννήματα καὶ θρέμματα ἀναμφιβόλως τῶν ἐρευνητικῶν πνευμάτων, ἅτινα διεμορφοῦντο διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν γραμμάτων, κατέστησαν κατὰ μικρὸν παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς τῶν πρώτων μ. Χ. αἰῶνων οὐ μόνον ὑποπτον ἀλλὰ καὶ ἀντικρυς ἀπεχθῆ τὴν περὶ αὐτὰ ἀσχολίαν καὶ συνετέλεσαν ὥστε αἱ περιώνυμοι σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς πόλεως ἧς ἐκλήθη, καὶ τοῦτο πάλιν δικαίως, *παιδενσις τῆς Ἑλλάδος*, νὰ μείνωσι ἄνευ μαθητῶν καὶ ἐρημοθῶσιν. Ἐπειτα ὁ ἐξ Ἀραβίας πνεύσας τοῦ Ἰσλαμισμοῦ φοβερὸς λίψ ἐξέβυλεν ἐκ τῶν μεγάλων ἐκπαιδευτικῶν κέντρων τῆς Αἰγύπτου καὶ Συρίας τὰς Ἑλληνίδας Μούσας. Ἡ ἐπὶ 960 περίπου ἔτη περιφανῆς διὰ τὴν περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἀσχολίαν, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ μεγάλη Ἀντιόχεια, ἡ Γάζα καὶ λοιπαὶ λαμπραὶ ἐστίαὶ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ οβέγγνυται καὶ ἐκβαρβαροῦνται. Οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κοιτίδι τῆς Ἑλληνικῆς παιδείσεως καὶ ἐν ταῖς ἐπισημοτάταις πόλεσι τῆς ἐπικτήτου χώρας ἔληξεν ἡ θεραπεία τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, καὶ σκότος παχὺ καὶ ἀμάθεια ἐπεκράτησε παρὰ τοῖς τότε Ἑλλῆσι Χριστιανοῖς ἐπὶ μακρὸν χρόνον (ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ἔκτου αἰῶνος καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἑβδόμου μέχρι τοῦ ἐννάτου).

Ἄλλ' αἴφνης ὡς ἀπὸ δουρείου ἵππου ἀναπηδᾷ εἰς τὸ μέσον ἀνὴρ, ὃν καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία τιμᾷ ὡς ἅγιον καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία καὶ οἱ περὶ τὰ Ἑλληνικὰ ἀσχολούμενοι γράμματα κατατάσσοις, καὶ τοῦτο πολὺν δικαίως, μεταξὺ τῶν μεγάλων Ἑλλήνων, ὧν κατ' εὐτυχίαν οὐκ ὀλίγους ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ἱστορία τῆς ἡμετέρας φυλῆς, λέγω τὸν *μέγαν Φώτιον*. Ὁ ἀνὴρ οὗτος διὰ τῆς καταπληκτικῆς ἀληθῶς πολυμαθείας, τῆς θγιοῦς κρίσεως, τοῦ ἐκτάκτου ζήλου καὶ τοῦ μεγάλου κύρους αὐτοῦ ἐξεκόλαψε, δύναται τις νὰ εἴπῃ, σειρὰν ὅλην λογίων Ἑλλήνων, οἵτινες πάσῃ δυνάμει ἠγωνίσθησαν νὰ παρασυλλέξουν καὶ σώσουν τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων προγόνων

καταλειφθεῖσαν μεγάλην κληρονομίαν καὶ παραδώσουσιν αὐτὴν εἰς τὰς ἐπο-
 μένας Ἑλληνικὰς γενεὰς καὶ δὴ καὶ εἰς σύμπαντα τὸν πολιτισμένον κό-
 σμον. Μεγίστη ἀναμφιβόλως εἶναι ἡ ἐπὶ τούτοις ὀφειλομένη ὑπὸ πάντων
 ἡμῶν αὐτοῖς εὐγνωμοσύνη, καίτοι συνήθως δὲν ἀνομολογεῖται, ὡς ἔδει.
 Διότι οὐδεμία πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία, ὅτι, ἂν ἐκεῖνοι δὲν εἰργάζοντο,
 ὅπως εἰργάσθησαν, Κύριος οἶδε πόσα θὰ ἐσώζοντο μέχρι τοῦδε ἐκ τῶν
 ἀρχαίων συγγραμμάτων. Ἄρκει νὰ λεχθῆ ὅτι τὰ χειρόγραφα, ἐν οἷς ἐσώθη-
 σαν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, δὲν εἶναι καθόλου εἰπεῖν παλαιότερα τῶν χρόνων
 ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ πολὺ νεώτερα, ἀντίγραφα ἐκ τῶν ἀντιγράφων.

Βεβαίως λείπει παρ' αὐτοῖς ἡ πρωτοτυπία καὶ τὸ δόκιμον ὕφος, ὅπερ
 παρέχουσιν ἡμῖν οἱ παγκόσμιοι διδάσκαλοι τούτων, οἱ δόκιμοι ἀρχαῖοι συγ-
 γραφεῖς· ἐπ' ἴσης ἐσφάλλοντο πολλάκις καὶ τὰ σφάλματα τῆς ἐποχῆς των,
 ἄλλα τε καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν, ἅτε κατὰ μίμησιν τὴν παλαιὰν μεταχειριζό-
 μενοι. Δὲν εἶχον οὐδὲ τὴν κριτικὴν ὀξύνοιαν ἐνὸς Porson, ἐνὸς Cobet ἢ
 ἐνὸς Κόντου. Ἄλλὰ πάντως εἶναι ὑπερβολικὴ καὶ ἀπὸ λίαν μονομεροῦς ἀπό-
 ψεως συναχθεῖσα ἡ καταφρόνησις, ἣτις ἄλλοτε ἐξηγέθη κατ' αὐτῶν ὑπὸ ἐπι-
 φρανοῦς νεωτέρου κριτικοῦ, καθ' ἣν ἦτο «μωρὸς ὁ Φώτιος, μωρότερος δ' ὁ
 Ἡσύχιος, ἀνδρῶν δ' ἀπάντων ὁ Σουίδας μωρότατος». Ὅχι, δὲν θέλομεν, δὲν
 δυνάμεθα νὰ συμφωνήσωμεν εἰς τὴν καταφρόνησιν ταύτην· ὑπῆρξαν πρό-
 δρομοὶ καὶ εὐεργέται ἡμῶν, διὸ εὐγνωμονοῦμεν ὅτι διετήρησαν καὶ μετέδω-
 καν τὸ ἱερὸν πῦρ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας εἰς τοὺς μετ' αὐτοὺς καὶ δὴ καὶ
 εἰς ἡμᾶς· ἀποβλέπομεν εἰς τὰ ἐπιτεύγματα, καὶ παραβλέπομεν τὰ ἀποτεύ-
 γματα· εἴθε δὲ καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς, σοφώτεροι πάντως ἐσόμενοι ἡμῶν, νὰ κρί-
 νωσι τὰ ἡμέτερα διὰ παρομοίον μέτρον καὶ κανόνος. Διότι, καὶ τοῦτο ἀνάγκη
 νὰ ἐξαρθῆ, δὲν παρέχουσιν ἡμῖν μόνον ἀποτεύγματα, ἀλλὰ καὶ πολλὰ καὶ
 καλὰ διδάγματα χρησιμώτατα ἡμῖν, ἄλλα τε καὶ γλωσσικά. Οὐδεὶς ἡμῶν δύ-
 ναται νὰ μὴ ἀναγνώσῃ μετ' ὠφελείας, ὅσα ὁ πολὺς Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης
 γράφει περὶ τῶν τότε μοναχῶν καὶ ἄνευ μεγάλης πατριωτικῆς συγκινήσεως
 ὅσα θρηνεῖ περὶ τῆς τότε ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν ἀλιτηρίων
 Φράγκων. Ἐπ' ἴσης μετ' ὠφελείας θὰ διέλθῃ ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης,
 ὅσα διδάσκει ὁ Ἰωάννης Τζέτζης περὶ τῆς συγγραφῆς ὑπομνημάτων εἰς ἀρ-
 χαίους ποιητάς. Πρόσθετες οἱ πολλάκις οὗτοι εἶναι ἡ μόνη πηγὴ ἡμῶν περὶ
 πολλῶν ἀρχαίων προσώπων καὶ γεγονότων, καθ' ὅσον ἔκτοτε πολλὰ βιβλία
 ἀπώλοντο.

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ καθαρῶς γλωσσικῆς ἀπόψεως εἶναι ἡ μελέτη τῶν ἔργων
 τῶν Ἑλλήνων τούτων λίαν χρήσιμος καὶ ἀπαραίτητος τοῖς λεξικογράφοις.
 Διότι οὐ μόνον πολλάκις ἀρχαῖαι λέξεις ἐρμηνεύουσι, συνώνυμα διαιστέλλουν
 κτλ., ἀλλὰ καὶ νέα στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, λέξεις, τύπους, φθόγγους,

χρήσεις, συντάξεις κτλ. παρέχουσιν, οὕτω δὲ βοηθοῦσιν εἰς τὴν χρονολογικὴν ἐμφάνισιν πολλῶν νέων γλωσσικῶν φαινομένων. Δείγματος χάριν ἀναγράφω ὀλίγα τινὰ ἐκάστου εἶδους. Οὕτω λ. χ. ὁ Ι. Τζέτζης διαλαμβάνει περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ *αἰτεῖν* καὶ *αἰτεῖσθαι*, τοῦ *δνειρώσσειν* καὶ *δνειροπολεῖν*, τοῦ *ικέσιος* καὶ *ικετήριος*, τοῦ *κῶμος* καὶ *ἑμέναιος*, τοῦ *δλόφουρις* καὶ *δλοφρυμός*, τοῦ *ἀγηλατεῖ* καὶ *ἀγηλατεῖ*, τοῦ *πέμα* καὶ *πέμμα* κτλ., ἐκθέτει τὰς σημασίας τοῦ *ἴουλος*, τοῦ *λόχος*, τοῦ *χειρῶναξ* καὶ *χειρογάστρω* κλπ. Ἄλλ' ἰδίως εἶναι ἄξια ἰδίας σημειώσεως τὰ στοιχεῖα ὅσα φαίνονται ἀνήκοντα μᾶλλον εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν. Ἐναγράφω καὶ τούτων τινά. Οὕτως ἀναγινώσκονται παρ' αὐτῷ *φορά*, *γαστέρα*, *ὑστερούταικος*, *γουρούνιν*, *ζαροσκουτέλης*, *παξαμάδιν*, *θανή*, *τυκάριον*, *σκυλοπνίκτης*, *κλουβῶ*, *ογουρόν*, *ξυλοσουθλων*, *καρδηλοσθέστρα*, *ἕφαλος* ἔριμα λέγεται *σχάλα* παρ' ἰδιώταις (δηλ. *σκάλα* ἄλλ' ἔγραψε *σχάλα* ὡς δῆθεν ἑλληνικώτερον).

ἀνεψιοὶ ἀλλήλοις δὲ τῶν ἀδελφῶν οἱ παῖδες

τοὺς οὐσπερ ἢ σινηθήεια νῦν *ἐξαδέλφους* λέγει·

κοῦσποι δὲ καὶ *κιοιόποδες*, οὐσπερ φαμέν καὶ *κλάπους* κτλ. κτλ. Ταῦτα ἔστωσαν ἀρκετά, ἵνα δεῖξωσι πᾶσιν ἡλικίος θησαυρὸς γλωσσικῶν διδαγμάτων κεῖται παρὰ τοῖς λογίοις τούτοις Ἑλλησιν.

Ἄν ἢ ὑπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἰδρυθεῖσα παρ' ἡμῖν Ἑταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν ἀναλάβῃ τὴν μελέτην, μάλιστα αὐτὴν τὴν ἐκ νέου ἀκριβῆ, ἐπιστημονικὴν ἀληθῶς ἐκδοσιν τῶν ἐκδεδομένων ἤδη πονημάτων αὐτῶν¹⁾ καὶ τὴν ἀνεύρεσιν καὶ διὰ τοῦ τύπου δημοσίευσιν τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων ἀκόμη ἀνεκδότων, ἂν δυνηθῇ νὰ συντάξῃ περὶ ἐκάστου τούτων ἰδιαιτέραν πραγματείαν, ὅπως λ. χ. ὁ μακαρίτης Θερειανὸς περὶ τοῦ ἀοιδίου Κοραῆ, θὰ διαφωτίσῃ μὲν μεγάλην ἐποχὴν Ἑλληνικῆς παιδείσεως. αὐτὸ τοῦτο τὴν πρώτην ἀληθῶς Ἀναγέννησιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, θὰ ἀποδώσῃ δὲ τὸ ὀφειλόμενον δίκαιον εἰς ἄνδρας πλείστου μὲν λόγου ἀξίους ἡμῖν καὶ τῷ πολιτισμῷ γενομένους, παραγνωρισθέντας δὲ καὶ καταφρονηθέντας, παρὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὸ δίκαιον, καὶ τέλος θὰ καταστήσῃ γνωστὰς εἰς τοὺς φιλομαθεῖς γνησίας τινὰς Ἑλληνικὰς μορφὰς καὶ χρυσὰς τινὰς σελίδας Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Τοῦτο εὐχόμεθα καὶ περιμένομεν οἱ φίλοι τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἰδρυτῶν τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.

Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ

¹⁾ Τὴν ἀνάγκην νέας, ἀξίης τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἐκδόσεως τῆς ὅλης Βυζαντινῆς αἰσθάνεται ἀπὸ πολλοῦ ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος, μάλιστα δὲ οἱ περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀσχολούμενοι· διότι τὸ ἀναξιώπιστον ἐν τοῖς γλωσσικοῖς μάλιστα τῶν παλαιότερων ἐκδόσεων κατέστησε πασιφανὲς ἡ νεωτέρα ἐκδοσις ὀλίγων τινῶν λ. χ. ἢ τοῦ Θεοφάνους ὑπὸ τοῦ de Boor.